

Investigation of aggravated criminal foundations in the realm of economic crimes

Forough Barzegari¹, Asghar Abbasi^{2*}, Mehdi Esmaili³, Hassan Haji Tabar Firoozjaei⁴

1. PhD Student in Criminal Law and Criminology, Department of Law, Ayatollah Amoli Branch, Islamic Azad University, Amol, Iran.
2. Assistant Professor of Law, Chalous Branch, Islamic Azad University, Chalous, Iran.
3. Assistant Professor of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
4. Associate Professor, Department of Law, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 239-257

Article history:

Received: 12 Dec 2021

Edition: 14 Jan 2022

Accepted: 31 Jan 2022

Published online: 26 Mar 2022

Keywords:

Crime Economic, Criminal Foundation, Aggravation of Punishment, Economic Disruptors

Corresponding Author:

Asghar Abbasi

Address:

Department of Law, Chalous Branch, Islamic Azad University, Chalous, Iran.

Orchid Code:

0000-0003-3034-0068

Tel:

09111914728

Email:

drabbasi191@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aim: Economic crimes have many destructive effects economically and socially. Hence, repressive and mostly harsh policies have been used to combat it. Therefore, adopting this type of policy alone is not necessary, but a preventive policy should be used alongside it. The purpose of this study is to: Intensify punishments in Iranian law to be more transparent.

Materials and Methods: The present article is a descriptive-analytical method and research tool, taking notes from library resources.

Ethical considerations: From the beginning to the end of the article, the principles of honesty and trustworthiness have been observed.

Results: The findings indicate that; Crimes penetrate the body of the criminal justice system (judiciary and judiciary), the banking system, financial and customs institutions, etc., and commit all kinds of abuses. In this regard, the discussion of intensifying punishment in economic crimes is one of the cases that can help prevent these crimes.

Conclusion: In the laws related to economic disruptors, the intensification of punishment due to intimidation and deterrence has a preventive aspect and will reduce the growing trend of committing economic crimes. The law of aggravation of punishment must exist in all bodies and the whole system of maintaining the economic system and must be coordinated with all economic elements.

Cite this article as:

Barzegari F, Abbasi A, Esmaili M, Haji Tabar Firoozjaei H. Investigation of aggravated criminal foundations in the realm of economic crimes. *Economic Jurisprudence Studies*. 2022; 4(1):239-257.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره چهارم، شماره اول، بهار ۱۴۰۱

بررسی بنیادهای کیفری تشدید در قلمرو جرایم اقتصادی

فروغ برزگری^۱، اصغر عباسی^{۲*}، مهدی اسماعیلی^۳، حسن حاجی تبار فیروزجائی^۴

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، گروه حقوق، واحد آیت الله آملی، دانشگاه آزاد اسلامی، آمل، ایران.

۲. استادیار گروه حقوق، واحد چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران.

۳. استادیار گروه حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۴. دانشیار گروه حقوق، واحد قائم‌شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائم‌شهر، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: جرایم اقتصادی از نظر اقتصادی و اجتماعی آثار مخرب فراوانی بر جای می‌گذارند. از این رو، سیاست‌های سرکوب‌گرانه و عمدتاً شدید برای مبارزه با آن به کار گرفته شده است. لذا اتخاذ این نوع سیاست می‌تواند تا حدی مسئله را تعدیل نماید هدف از تحقیق این است که: تشدید مجازات‌ها در قانون ایران را شفاف‌تر شود.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر به شیوه توصیفی-تحلیلی و ابزار تحقیق، فیش‌برداری از منابع کتابخانه‌ای می‌باشد.

ملاحظات اخلاقی: از ابتدا تا انتهای مقاله اصول صداقت و امانت‌داری عایت گردیده است.

یافته‌ها: یافته‌ها حاکی از این است که؛ جرایم در پیکره‌ی دستگاه عدالت کیفری (دستگاه‌های قضایی و دادگستری) نظام بانکی، موسسات مالی و گمرکی و... نفوذ کرده و انواع و اقسام سوءاستفاده‌ها را انجام می‌دهند. در همین راستا بحث تشدید مجازات در جرایم اقتصادی از جمله مواردی است که می‌تواند بر پیشگیری از این جرایم کمک نماید.

نتیجه: در قوانین مرتبط با اخلاک‌گران اقتصادی، تشدید مجازات به دلیل ارباب و بازاریان که دارد جنبه پیشگیرانه دارد و باعث کاهش روند روبه رشد ارتکاب جرائم اقتصادی خواهد شد. قانون تشدید مجازات باید در تمامی دستگاه‌ها و کلیت حفظ نظام اقتصادی وجود داشته و با تمامی ارکان اقتصادی هماهنگ باشد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۲۵۷-۲۳۹

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۲۱

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰/۱۰/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۱۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۱/۰۶

واژگان کلیدی:

جرم اقتصادی، بنیاد کیفری، تشدید مجازات، اخلاک‌گران اقتصادی.

نویسنده مسوول:

اصغر عباسی

آدرس پستی:

ایران، چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی،

واحد چالوس، گروه حقوق.

تلفن:

۰۹۱۱۱۹۱۴۷۲۸

کد ارکید:

0000-0003-3034-0068

پست الکترونیک:

drabbasi191@gmail.com

۱. مقدمه

امروزه اقتصاد در زندگی افراد جامعه، نقش بی‌بدیلی را ایفا می‌کند. امروزه همه کشورهای دنیا به‌طور معمول از آسیب‌های ناشی از جرائم اقتصادی مصون نیستند. جرائم اقتصادی در دهه‌های اخیر چنان رشد روزافزونی داشته که بنگاه‌های اقتصادی زودبازده و بزرگ را به‌سوی انحلال سوق داده یا باعث کندی حرکت اقتصادی آن‌ها شده است. جرائم اقتصادی عبارت‌اند از جرائمی که علیه اقتصاد کشور ارتکاب می‌یابند یا به این قصد انجام می‌شوند یا در عمل موجب اختلال در نظام اقتصادی کشور می‌شوند. برای جرائم اقتصادی عناوینی چون مفاسد اقتصادی، جرائم یقه‌سفیدها (که مقام مرتکب، وجه تسمیه قرار گرفته است) و اصطلاح جرائم سازمان‌یافته (جرائمی که هدف و غایت آن کسب قدرت مادی است که با نبوغ فرد به وقوع می‌پیوندد و نیاز به برنامه‌ریزی دارند) و... به کار می‌رود (عامری، ۱۳۹۸، ۱۵۸-۱۲۹).

این جرائم به نوعی جنبه فراملی دارند به همین دلیل است که از سال ۲۰۰۰ تاکنون در سطح سازمان ملل متحد دو کنوانسیون پالرمو مصوب ۲۰۰۰ و مریدا مصوب ۲۰۰۳ به تصویب رسیده‌اند که موضوع آن‌ها جرائم اقتصادی و مالی است.

جرائم اقتصادی نه تنها نظام اقتصادی بلکه تمام سطوح نظام اجتماعی را دچار چالش می‌کند و باید این دسته از جرائم با سیاست جنایی جامعی کنترل شود. فضای اقتصادی ایران هم به‌دلیل ابتلا به آسیب‌های عدیده، نسبت به نظام‌های اقتصادی

پیشرفته، زمینه مساعدتری برای ارتکاب جرم اقتصادی ایجاد می‌کند، درحالی که نظام حقوقی به‌ویژه حقوق کیفری ایران تدبیر خاصی در برابر این دسته از جرائم ندارد. قانون جدید مجازات اسلامی برای نخستین بار به روش «تبیین حصری مصادیق» مفهومی از جرم اقتصادی ارائه کرده است. اما به‌دلیل ابهام در مصادیق، عدم جامعیت مصادیق و فقدان معیار خاص برای تمییز جرائم اقتصادی از سایر جرائم، این مفهوم بیش از آنکه به نفع نظام حقوقی باشد به نفع مجرمان اقتصادی واقعی است زیرا وفق اصل قانونی بودن جرائم مجازات امکان تسری عنوان جرم اقتصادی به رفتار ایشان وجود ندارد. ضمن اینکه معیار خاصی برای تشخیص تمام مصادیق جرم اقتصادی ارائه نشده سیاست کیفری مبارزه با این جرائم نیز به سه حکم پراکنده محدود شده است، درحالی که در اغلب کشورهای دنیا با توجه به اهمیت موضوع، بسته سیاستی کاملی اعم از اصلاحات ساختاری، سیاست‌های پیش‌گیرانه سیاست کیفری قهرآمیز و بازدارنده در برابر این جرائم اتخاذ و اعمال می‌شود. همچنین با توجه به اینکه این مفهوم مشتمل بر جرم‌انگاری نیست، هیچ ارزش افزوده‌ای برای مشکلات جاری و مسکوت نظام اقتصادی ندارد (حسینی و مهرا، ۱۳۹۴، ۸۴).

یکی از تهدیدهای جدی که نظام جمهوری اسلامی را به چالش کشیده جرائم اقتصادی است. قانون‌گذار به امر مبارزه با جرائم اقتصادی اهتمام ویژه‌ای داشته و در اصل ۴۹ قانون اساسی دولت را موظف کرده است ثروت‌های ناشی از ربا، غصب،

رشته، اختلاس، سرقت، قمار، سوءاستفاده از موقوفات، سوءاستفاده از مقاطعه‌کاری‌ها و معاملات دولتی، فروش زمین‌های موات و مباحات اصلی، دایر کردن اماکن فساد و سایر موارد غیرمشروع را گرفته و به صاحب حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او به بیت‌المال بدهد. مقابله با جرائمی که نشأت گرفته از رانت‌خواری‌ها و استفاده از منابع کلان ثروت‌های ملی است و منجر به اختلاف طبقاتی فاحشی در جامعه شده است، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. جلوگیری از بسترها و گلوگاه‌هایی که منجر به این جرائم می‌شود در اختیار قوه مجریه است. دولت باید با ساماندهی اقتصادی، وضع قوانین و مقررات و مدیریت درست منابع ملی از تشکیل بسترها و گلوگاه‌های جرم‌خیز اقتصادی جلوگیری کند؛ وقتی جرم اقتصادی واقع شد برخورد با آن وظیفه دستگاه قضایی است. قوه قضائیه برای مبارزه با جرائم اقتصادی، دادرسی را به مبارزه با زمین‌خواری اختصاص داده است. دادرسی دیگری به جرائم پولی و بانکی اختصاص یافته و دادرسی هم رسیدگی به جرائم اقتصادی را عهده‌دار است. مبانی قانونی مبارزه با جرائم اقتصادی علاوه بر مقررات جزایی عمومی و اختصاصی، قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری است که مجازات این جرائم را اگر به صورت شبکه‌ای و باندي انجام شده باشد، در صورتی که مصداق مفسد فی الارض باشد اعدام، در غیر این صورت حبس از ۱۵ سال تا ابد پیش‌بینی کرده است. (رضاپور و همکاران، ۱۳۹۹، ۱۱۲-۸۹).

البته در تبصره ۳ ماده ۴ قانون مذکور مقرر شده است: «هرگاه مرتکب اختلاس قبل از صدور کیفرخواست تمام وجه یا مال مورد اختلاس را مسترد نماید دادگاه او را از تمام یا قسمتی از جزای نقدی معاف می‌کند و اجرای مجازات حبس را معلق ولی حکم انفصال درباره او اجرا خواهد شد.» مجازات جاعلین اسکناس و واردکنندگان، توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان اسکناس مجعول هم اگر به قصد مبارزه با نظام مرتکب جرم شده باشند، مجازات اعدام پیش‌بینی کرده است. اخلال در نظام پولی و ارزی کشور، اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی، اخلال در نظام تولیدی کشور، اقدام برای خارج کردن میراث فرهنگی یا ثروت‌های ملی، وصول وجوه کلان به صورت قبول سپرده اشخاص حقیقی و حقوقی و... نیز که موجب حیف و میل اموال مردم یا اخلال در نظام اقتصادی شود، در صورتی که با قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی، مقابله با آن و یا با علم به مؤثر بودن اقدام در مقابله با نظام انجام شود، چنانچه در حد افساد فی الارض باشد، مرتکب به اعدام و در غیر این صورت به حبس از ۵ تا ۲۰ سال محکوم می‌شود. نکته حائز اهمیت در رسیدگی به جرائم اقتصادی، رعایت اصل ۱۶۵ قانون اساسی است که مقرر می‌دارد: «محاكمات علنی انجام می‌شود مگر آنکه به تشخیص دادگاه علنی بودن آن منافی عفت عمومی یا نظم عمومی باشد یا در دعاوی خصوصی، طرفین دعوا تقاضا کنند که محاکمه علنی نباشد.» متأسفانه به‌رغم اینکه رسیدگی به جرائم اقتصادی نه منافی عفت عمومی است و نه نظم عمومی را

رویه قضایی مشخص می‌سازد که به دلیل ابهامات موجود در تعریف برخی واژگان کلیدی در متن قانون مجازات اخلاالگران در نظام اقتصادی کشور و دشواری احراز عناصر تشکیل‌دهنده بزه فوق، عنوان مجرمانه مندرج در بند «ه» ماده ۱ قانون مذکور با وجود عناوین مجرمانه مذکور در قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری ۱۳۶۷ و همچنین ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، مجال چندانی برای استناد در محاکم نیافته‌اند.

نوآوری نسبت به تحقیقات مشابه: نوآوری که در این تحقیق وجود دارد این است که در تحقیقات مشابه صرفاً به بیان کلیاتی از تشدید مجازات پرداخته شده است در صورتی که در این مقاله با اتکا به قوانین مرتبط با اخلاالگران اقتصادی و بعضاً کنوانسیون‌های بین‌المللی (مریدا و پالمو) نوآوری نسبت به تحقیقات مشابه داشته است.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر به شیوه توصیفی- تحلیلی و ابزار تحقیق، فیش‌برداری از منابع کتابخانه‌ای می‌باشد.

۳. ملاحظات اخلاقی

از ابتدا تا انتهای مقاله اصول صداقت و امانتداری عایت گردیده است.

۴. یافته‌ها

یافته‌ها حاکی از این است که؛ جرایم در پیکره‌ی دستگاه عدالت کیفری (دستگاه‌های قضایی و دادگستری)، نظام بانکی، موسسات مالی و گمرکی

خدشه‌دار می‌کند و قطعاً رسیدگی علنی می‌تواند در تنویر افکار عمومی و جلب اعتماد عمومی مؤثر باشد ولی معلوم نیست دستگاه قضایی بنا به چه مصلحتی سیاست عمومی خود را بر رسیدگی غیرعلنی در جرائم اقتصادی قرار داده است. لذا محقق در نظر دارد در رابطه با در این قسمت به این سوالات پاسخ دهد که آیا تشدید مجازات در جرایم اقتصادی مثر ثمر بوده است؟ بنظر می‌رسد که تشدید مجازات توانسته به عنوان عامل بازدارنده باشد.

۱-۱. پیشینه تحقیق

(۱) هادیان، حامد و هادیان، مهدی در مقاله‌ای تحت عنوان: بررسی تشدید مجازات در فقه و قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به این نتیجه رسیده‌اند که: گاهی اوقات شرایط و اوضاع و احوال و علل و موجبات به گونه‌ای است که اقتضا می‌کند در مجازات افراد خاطی با شدت بیشتری برخورد شود. علل مشدده مجازات‌ها دو نوع هستند. علل مشدده عام که در قالب تعدد و تکرار جرم نمود پیدا می‌کنند و علل مشدده خاص که در غالب عنف، زمان و مکان وقوع جرم، به کار بردن سلاح، احسان، سردستگی، مستی و غیره نمود پیدا می‌کنند.

(۲) سمیعی زوز، حسین، حبیب‌زاده، محمدجعفر، صابر، محمود، تحلیل جرم: اخلاال در نظام اقتصادی کشور از طریق قبول سپرده اشخاص در حقوق ایران به این نتیجه رسیده‌اند که: تحلیل قوانین و مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی و بررسی

و... نفوذ کرده و انواع و اقسام سوءاستفاده‌ها را انجام می‌دهند. در همین راستا بحث تشدید مجازات در جرایم اقتصادی از جمله مواردی است که می‌تواند بر پیشگیری از این جرایم کمک نماید.

۵. بحث

۵-۱. تعاریف و مفاهیم

جرم اقتصادی: جرایم اقتصادی جرایمی هستند که با قوانین و مقررات جنایی و اقتصادی که وجوه مختلف فعالیت‌های اقتصادی را تنظیم می‌نماید در تعارض هستند و در نهایت مصلحت عامه را با خطر مواجه می‌سازد (عشماوی، ۱۳۸۶، ۱۸-۱۶).

جرم اقتصادی در مفهوم گسترده‌تر تمامی مالکیت عمومی و تعاونی و وسایل تولید و تنظیم صنعتی و کشاورزی و شغلی را به خطر می‌اندازد و منجر به وارد آمدن ضرر به اقتصاد ملی و یا کسب منفعت شخصی غیرمشروع و غیرقانونی شود (سراج، ۱۹۹۸، ۱۱۹).

تشدید مجازات: دانشمندان حقوق، تشدید مجازات را به معنی بیش از حداکثر مجازات مقرر قانونی دانسته و این امر را مستلزم دو شرط، وجود سبب تشدید و معین بودن میزان تشدید، می‌دانند. برخی‌ها معتقدند تشدید مجازات یعنی: تعیین حداکثر مجازات مقرر قانونی درحالی که دیگران، منظور از تشدید را تعیین بیش از حداکثر مجازات مقرر قانونی و احیاناً هم، تبدیل مجازات به جزای یک درجه بالاتر، گفته‌اند (تبسم، ۱۳۹۹، ۱۰۶-۹۲).

اخلال اقتصادی: عبارت «اخلال در نظام اقتصادی» نیز تا اندازه‌ای مبهم و قابل تفسیر است، به طوری که بدون وجود یک معیار قانونی به سختی می‌توان تشخیص داد که چه رفتاری مخل نظام اقتصادی است. با این حال اگر نظام اقتصادی را به مجموعه‌ی مرتبط و منظم عناصری تعریف کنیم که به منظور ارزشیابی در زمینه تولید، توزیع و مصرف برای کسب بیشترین موفقیت فعالیت می‌کنند (نمازی و کرمانی، ۱۳۸۷، ۳۷). رفتارهای مخل نظام اقتصادی را باید مشمول بر رفتارهایی دانست که نظام موجود در ساختار تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات را مختل کرده و موجب ایجاد عسر و حرج برای مردم یا بخش قابل توجهی از آنان می‌گردند (ابراهیمی و صادق‌نژاد نایینی، ۱۳۹۲، ۱۵۲).

۵-۲. مصادیق جرایم اقتصادی

در حال حاضر حدود دو هزار عنوان مجرمانه در مجموعه قوانین کیفری کشور وجود دارد که بسیاری از آن‌ها می‌توانند از مصادیق جرایم اقتصادی به شمار آیند، اما مهم‌ترین جرایم اقتصادی عبارت‌ند از:

۱. قاچاق کالا و ارز؛
۲. پولشویی؛
۳. احتکار؛
۴. ربا و رباخواری؛
۵. رشا و ارتشاء؛
۶. اخلال در نظام پولی و یا ارزی کشور؛
۷. اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی؛

۸. اخلال در نظام تولیدی کشور؛
۹. قاچاق میراث فرهنگی و ثروت ملی؛
۱۰. تشکیل شرکت‌های مضاربه‌ای صوری؛
۱۱. اخلال در نظام صادراتی کشور؛
۱۲. تشکیل شرکت‌های هرمی؛
۱۳. جرایم مالیاتی؛
۱۴. جرایم مربوط به بازار اوراق بهادار (بورس)؛
۱۵. سوءاستفاده از مقام و موقعیت شغلی؛
۱۶. حیف و میل و اختلاس و استفاده غیرمجاز از اموال توسط مقام‌های دولتی؛
۱۷. اخاذی؛
۱۸. تقلب و کلاهبرداری؛
۱۹. تبانی در انجام معاملات دولتی؛
۲۰. تقلب و فریبکاری در معاملات دولتی؛
۲۱. مداخله در انجام معاملات دولتی؛
۲۲. عدم رعایت ضوابط برگزاری مزایده و مناقصه؛
۲۳. حساب‌سازی با تنظیم صورتحساب و دفاتر غیرواقعی؛
۲۴. تخلف از قانون و تحصیل مال از طریق نامشروع؛
۲۵. خیانت در امانت؛
۲۶. دریافت پورسانت؛
۲۷. اعمال نفوذ خلاف مقررات برای نفع خود یا دیگران؛
۲۸. تخلف از قانون اخلال در نظام اقتصادی؛
۲۹. دریافت وجه یا مال مازاد بر مقررات و برخلاف قانون؛
۳۰. سوءاستفاده از اطلاعات سازمان، جایگاه یا وظایف یا قصور در اجرا به نفع خود یا دیگران یا کسب امتیاز؛
۳۱. تبانی در معاملات و قراردادها؛
۳۲. اعطای مجوزهای غیرقانونی یا تبعیض‌آمیز یا براساس روابط نامشروع و غیرقانونی؛
۳۳. سوءاستفاده از اختیارات قانونی؛
۳۴. داراشدن غیرقانونی و افزایش چشمگیر دارایی‌های یک مأمور دولتی که به‌صورت معقول نمی‌تواند ناشی از درآمد قانونی باشد؛
۳۵. تطهیر عواید ناشی از جرم (پول‌شویی)؛
۳۶. اختفاء جرایم یا اموال ناشی از جرایم یادشده و ممانعت از اجرای عدالت؛
۳۷. تبانی در واگذاری‌ها، خصوصی‌سازی، امتیازات دولتی و بورس و رانت‌خواری و قاچاق کالا و ارز و موادمخدر و
- ۳-۵. بررسی حقوقی جرایم اقتصادی**
- جرایم اقتصادی به‌طور معمول در بستر یک بنگاه اقتصادی، مؤسسه یا شرکت رخ می‌دهد. حقوق کیفری اقتصادی، و حقوق کیفری تجاری فراتر از آن است. در واقع حقوق کیفری اقتصادی دو رسالت عمده بر عهده دارد: ۱- حمایت از منافع خصوصی افراد؛ ۲- مدیریت اداره اقتصاد کشور (تضمین منافع جمعی و منافع دولت). اگر بخواهیم این دو را از هم تفکیک کنیم حقوق کیفری تجاری منافع خصوصی تجار و شرکت‌ها را تضمین می‌کند. درحالی که حقوق کیفری اقتصادی فراتر از منافع یک عده خاص است. این نکته قابل توجه است که

رویه قضایی براساس قانون مجازات اخلاکگران در نظام اقتصادی مصوب ۱۹ آذر ۶۹ جرم اقتصادی به جرمی اطلاق می‌شود که علیه دولت یا نهادهای عمومی با وصف کلان ارتکاب یابد.

۴-۵. تفاوت جرایم اقتصادی با سایر جرایم

مشابه

با این که جرایم اقتصادی طیف وسیعی از جرایم را دربر می‌گیرد و از جهات بسیاری مشابه با سایر جرایم هستند اما باید توجه داشت که تفاوت‌های عمده‌ای نیز با این جرایم دارند. در مورد جرایم علیه اموال به‌طور کلی، موضوع جرایم اقتصادی، کلیت جامعه و اختلال در نظم اقتصادی کشور است در حالی که جرایم علیه اموال، علیه حقوق مالکانه یا علیه خود مال ارتکاب می‌یابند. هدف از جرم‌انگاری جرایم اقتصادی، حمایت کیفری از نظام اقتصادی کشور است و هدف از جرم‌انگاری جرایم علیه اموال، حمایت کیفری از حریم مالکیت خصوصی یا عمومی است. آثار جرایم اقتصادی دامن‌گیر اکثریت افراد جامعه می‌شود و متضرر این جرایم عموم مردم هستند؛ در حالی که متضرر جرایم علیه اموال، شخص یا اشخاص معین هستند. از سویی جرایم اقتصادی به لحاظ پیامدهای اجتماعی آن بیشتر غیرقابل گذشت محسوب می‌شوند در حالی که برخی از جرایم علیه اموال غیرقابل گذشت و برخی دیگر قابل گذشت هستند. به همین دلیل، تعقیب و محاکمه مرتکبان جرایم اقتصادی منوط به طرح شکایت توسط شاکی خصوصی نیست و دادسرا به‌طور مستقیم مکلف به

در بیشتر کشورهای دنیا عنوان مستقلاً برای جرایم اقتصادی وجود ندارد. در ایران نیز در مورد جرایم اقتصادی یک تعریف جامع در تعریف و مصادیق آن وجود ندارد و با این وصف، در حقوق داخلی هیچ‌گونه تعریفی از جرم اقتصادی وجود ندارد. ولی به نظر می‌رسد که برای تحقق جرایم اقتصادی وجود ۴ عامل زیر ضروری است (نجفی‌ابرنادآبادی، ۱۳۹۲، ۳۴):

(۱) وجود ساختارها و مبناهای اقتصادی سالم
(۲) جرم اقتصادی در یک بستر سالم و در قالب قرارداد و روابط اقتصادی و با همکاری نهادهای دولتی یا به‌صورت مستقل صورت می‌گیرد. در سازمان‌های مافیایی که به‌طور ذاتی مجرمانه‌اند، جرم اقتصادی نداریم.

(۳) استفاده‌نکردن از خشونت

(۴) جرم اقتصادی با نوعی فرصت‌طلبی مجرمانه ملازمه دارد: این فرصت‌طلبی ارتباط تنگاتنگی با درجه هوش و صلاحیت حرفه‌ای و شغلی مرتکبان و میزان اعتماد افراد به آنها دارد. این بزهکاران برای جامعه خطرناک‌ترند چون هم جامعه‌پذیرند هم از سازگاری اجتماعی بالایی برخوردارند.

با این اوصاف، می‌توان جرم اقتصادی را چنین تعریف کرد: «جرایم اقتصادی هرگونه رفتاری است که عملکرد نهادهای اقتصادی، بازار مالی، بازار کالا و خدمات، بازارهای عوامل تولید، نهادهای مرتبط با اقتصاد مانند گمرک و وزارت بازرگانی یا فرآیندهای میان‌نهادی آن را یا یکی از ارزش‌های بنیادین ثبات شفافیت، رقابت یا اعتمادپذیری در اقتصاد را میان برده یا دچار اختلال می‌کند». در

مجرمانی که توانایی ارتکاب به جرایم اقتصادی را دارند، دارای چند ویژگی هستند. اولین ویژگی این مجرمان هوش و ذکاوت بالاست که این مجرمان به مجرمان یقه سفید مشهوراند. دومین ویژگی آنها، ارتباطشان با مناسب سیاسی، اقتصادی و گاه امنیتی است. وجود این دو ویژگی موجب شده تا پرونده‌های مفاسد اقتصادی از ابعاد گوناگونی با جرایم دیگر اقتصادی تفاوت‌هایی داشته باشد و بعضاً دست دادگاه‌ها برای برخورد و حتی یافتن سرنخ‌هایی تا مدت‌ها در مواردی بسته بماند. مرتکبان جرایم دیگر اقتصادی مانند کلاهبرداری، بیشتر دارای یکی از این ارکان هستند، یعنی مجرمان آن‌ها فقط افراد باهوشی بوده و با ارکان قدرت ارتباطی ندارند. در صورتی که در جرایم اقتصادی به دلیل حجم بالای اموال غارت شده از بیت‌المال، مجرمان تحت پوشش اعمال مجرمانه خود و در مواقعی در هزینه در مسائل مربوط به خیریه هم‌چون مدرسه‌سازی، در جامعه کسب اعتماد و عوام‌فریبی می‌کنند.

۵-۵. تشدید مجازات

یکی از موضوعات مهم که در حقوق جزای عمومی مورد بحث و معرکه تضارب آرا بوده است و فقهای اسلامی نیز از قدیم‌الایام آن را مدنظر قرار داده‌اند، مسئله تشدید مجازات و شناسایی عواملی است که موجب آن می‌گردد. بدون شک هر جرمی از هر مجرمی با عمد و اختیار سرزند استحقاق جریمه و مجازات دارد، ولی باز بدون تردید همه مجرمین یکسان نیستند و شرایط زمانی و مکانی و روانی و

تعقیب متهم است. از نظر گستره بین‌المللی، برخی از جرایم اقتصادی مانند پولشویی از جمله جرایم سازمان‌یافته و بین‌المللی محسوب می‌شوند که در کنوانسیون‌های بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته‌اند و معاضدت و همکاری بین‌المللی برای مبارزه با آن‌ها پیش‌بینی شده است؛ در صورتی که جرایم علیه اموال بیشتر جنبه داخلی داشته و جرم بین‌المللی به حساب نمی‌آیند. باید توجه داشت که در برخی مواقع، گستردگی جرایم علیه اموال باعث می‌شود که در نظام اقتصادی کشور اختلال ایجاد کند و به دنبال آن عنوان جرم اقتصادی را کسب کند (نجفی‌ابرنادآبادی، ۱۳۹۱، ۲۱).

در حیطه مفاسد اقتصادی می‌توان بیان داشت که منظور از مفاسد مالی، فساد مالی کارکنان دولت نسبت به اموال دولتی یا اموالی است که در اختیار دولت است یا جرایمی که کارمندان و کارکنان دولت در راستای انجام وظایف قانونی خود انجام می‌دهند و جنبه مالی دارند مانند اختلاس، ارتشا، تصرف غیرقانونی، تدلیس در معاملات دولتی، دریافت پورسانت و...؛ اما موضوع جرایم اقتصادی لزوماً اموال دولتی یا بیت‌المال نیست و هرگونه اقدامی که به اقتصاد کشور لطمه بزند هرچند که مال موضوع جرم متعلق به بخش خصوصی باشد، جرم اقتصادی خواهد بود و لازم نیست که مرتکب جرم اقتصادی، کارمند دولت باشد. به طور کلی مفاسد اقتصادی جزو جرایم اقتصادی است. اولین و به عبارتی مهم‌ترین نکته در خصوص جرایم اقتصادی در این است که، مفاسد یا جرایم اقتصادی توسط هر مجرمی صورت نمی‌پذیرد. آن دسته از

خصوصیات دیگر آن‌ها بدون شک فرق بسیار در میان آن‌ها ایجاد می‌کند، به‌گونه‌ای که نمی‌توان همه را در جرم واحد مشمول مجازات واحدی شمرد.

از منظر فقه شیعه عوامل تشدید مجازات دارای انواع مختلفی هستند که در زیر معرفی خواهند شد:

۵-۵-۱. تشدید مجازات منجر به سلب حیات

حدی

در قانون مجازات اخلاک‌گران اقتصادی مصوب ۱۳۶۹ در ماده ۱، اخلال در نظام پولی یا ارزی کشور، از طریق قاچاق عمده ارز یا ضرب سکه، قلب یا جعل اسکناس یا واردکردن یا توزیع نمودن عمده آن‌ها اعم از داخلی و خارجی و امثال آن، اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی از طریق گران‌فروشی کلان ارزاق یا سایر نیازمندی‌های عمومی و احتکار عمده ارزاق یا نیازمندی‌های مزبور و پیش‌خرید فراوان تولیدات کشاورزی و سایر تولیدات موردنیاز عامه و امثال آن‌ها به‌منظور ایجاد انحصار یا کمبود در عرضه آن‌ها، اخلال در نظام تولیدی کشور از طریق سوءاستفاده عمده از فروش غیرمجاز تجهیزات فنی و مواد اولیه در بازار آزاد یا تخلف از تعهدات مربوط در مورد آن و یا رشاء و ارتقاء عمده در امر تولید یا اخذ مجوزهای تولیدی در مواردی که موجب اخلال در سیاست‌های تولیدی کشور شود و امثال آن‌ها، هرگونه اقدامی به‌قصد خارج کردن میراث فرهنگی یا ثروت‌های مالی اگرچه به خارج کردن آن نینجامد قاچاق محسوب و کلیه

اموالی که برای خارج کردن از کشور در نظر گرفته شده است مال موضوع قاچاق تلقی و به سود دولت ضبط خواهد شد، وصول وجوه کلان به‌صورت قبول سپرده اشخاص حقیقی یا حقوقی تحت عنوان مضاربه و نظایر آنکه موجب حیف و میل اموال مردم یا اخلال در نظام اقتصادی کشور شود و اقدام باندی و تشکیلاتی جهت اخلال در نظام صادراتی کشور به هر صورت از قبیل تقلب در سپردن پیمان ارزی یا تأدیه آن و تقلب در قیمت‌گذاری کالاهای صادراتی و... شامل عنوان اخلال در نظام اقتصادی کشور می‌شوند؛ که در ماده ۲ همین قانون اشاره کرده است که هریک از اعمال مذکور در ماده ۱ چنانچه به قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران و به قصد مقابله با آن و یا با علم به مؤثر بودن اقدام در مقابله با نظام مزبور چنانچه در حد افساد فی الارض باشد مرتکب به اعدام و در غیر این صورت به حبس از پنج تا بیست سال محکوم می‌شود و در دو صورت دادگاه به‌عنوان جزای مالی و حبس، مرتکب را به ۲۰ تا ۷۴ ضربه شلاق در انظار عمومی محکوم نماید؛ بنابراین اگر هرکدام از جرائم مزبور به قصد مقابله با نظام باشد و در حد افساد فی الارض مجازات آن تشدید پیدا کرده به مجازات افساد فی الارض که اعدام می‌باشد تبدیل خواهد شد (سماواتی پیروز، ۱۳۹۰، ۶۵۱).

همچنین برای جرم جعل اسکناس، در ماده ۵۲۵ ق.م.ا. مجازات یک تا ده سال حبس را برای جعل اسکناس رایج داخلی یا خارجی یا اسناد بانکی، نظیر برات‌های قبول‌شده از طرف بانک‌ها یا

بودن توزیع یا مصرف یا وارد کشور کنند، با وجود یکی از دو شرط، مجازات اعدام به‌عنوان مفسد و در صورت نبودن این دو شرط مجازات مذکور در قانون تعزیرات پیش‌بینی شده است. این دو شرط عبارت است از: «قصد مبارزه با نظام» یا «عضویت داشتن در باند» بدین ترتیب از جمع بین این سه مقرر قانونی می‌توان نتیجه گرفت که جعل اسکناس رایج داخلی، در صورت وجود قصد مبارزه با نظام (قصد براندازی) و یا عضویت در باند یا سایر شرایط مذکور در ماده ۲۸۶ ق.م.ا، مجازات مفسد را، بر اساس ماده واحده فوق‌الذکر، یا ماده ۲۸۶ ق.م.ا در پی خواهد داشت (صادقی، ۱۴۰۰، ۲۹۸).

۵-۵-۲. تشدید مجازات مادون سلب حیات حدی

گاهی در صورت وجود شرایطی، مجازات بعضی از جرائم تشدید می‌یابد ولی این تشدید به اعدام منجر نخواهد شد و در مرتبه پایین‌تر و غیر از اعدام می‌باشد به عنوان مثال: در جرم اختلاس علاوه بر قانون اخلاگران اقتصادی، جهت دیگری برای تشدید مجازات وجود دارد:

در تبصره ۲ از ماده ۵ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری آمده است: چنانچه عمل اختلاس توأم با جعل اسناد و نظایر آن باشد در صورتی که میزان اختلاس تا پنجاه هزار ریال باشد مرتکب به ۲ تا ۵ سال حبس و یک تا پنج سال انفصال موقت محکوم می‌شود ولی هرگاه بیش از پنجاه هزار ریال باشد مرتکب به ۷ تا ۱۰ سال حبس و انفصال دائم از خدمات دولتی

چک‌های صادره از طرف بانک‌ها و سایر اسناد تعهدآور بانکی، پیش‌بینی کرده و ماده ۵۲۶ ق.م.ا. نیز مقرر داشته است: هرکس اسکناس رایج داخلی یا خارجی یا اسناد بانکی نظیر برات‌های قبول شده از طرف بانک‌ها یا چک‌های صادره از طرف بانک‌ها و سایر اسناد تعهدآور بانکی و نیز اسناد یا اوراق بهادار یا حواله‌های صادره از خزانه را به قصد اخلاص در وضع پولی یا بانکی یا اقتصادی یا برهم زدن نظام و امنیت سیاسی و اجتماعی جعل یا وارد کشور نماید یا با علم به مجعول بودن استفاده کند، چنانچه محارب و مفسد شناخته نشود به حبس از پنج تا بیست سال محکوم می‌شود (فرجی‌ها و مقدسی، ۱۳۹۲، ۱۱۸۴).

همان‌طور که از مقایسه این دو مقرر قانونی معلوم می‌شود، تفاوت عمده میان آن دو این است که برای تحقق جرم موضوع ماده ۵۲۶، وجود قصد خاص «اخلال در وضع پولی یا بانکی یا اقتصادی یا برهم زدن نظام و امنیت سیاسی و اجتماعی» ضروری است در حالی که چنین چیزی در بند پنجم ماده ۵۲۵ پیش‌بینی نشده است؛ اما ماده ۵۲۶ خود دو حالت را پیش‌بینی می‌کند. یکی حالتی که مرتکب مفسد یا محارب شناخته شود (که شرایط و ضوابط آن مشخص نشده) و دیگری حالتی که وی مفسد و محارب شناخته نشود. شاید بتوان برای حل مشکل و تشخیص تفاوت بین این دو حالت، از قانون «تشدید مجازات جاعلین اسکناس» مصوب ۱۳۶۸/۱/۲۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام کمک گرفت. در این ماده واحده برای کسانی که اسکناس رایج داخلی را بالمباشره جعل یا با علم به جعلی

۵-۶-۲. افساد فی الارض

در ماده چهار قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا اختلاس و کلاهبرداری، در صورتی که مرتکبین با تشکیل یا رهبری شبکه، به امر ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری بپردازند علاوه بر ضبط کلیه اموال منقول و غیرمنقولی که از طریق رشوه کسب کرده‌اند به نفع دولت و استرداد اموال مذکور در مورد اختلاس و کلاهبرداری و رد آن حسب مورد به دولت یا افراد، به جزای نقدی معادل مجموع آن اموال و انفصال دائم از خدمات دولتی به حبس از پانزده تا بیست سال محکوم خواهد شد و در صورتی که مصداق کامل مفسد فی الارض باشد مجازات آن اعدام خواهد بود. و طبق قانون تشدید مجازات جاعلین اسکناس و واردکنندگان، توزیع کنندگان و مصرف کنندگان اسکناس مجعول: هر کس اسکناس رایج داخلی را بالمباشرة یا با واسطه جعل کند یا با علم به جعلی بودن توزیع یا مصرف نماید، چنانچه عضو باند باشد و یا قصد مبارزه با نظام را داشته باشد به اعدام محکوم خواهد شد و همچنین عامل عامد عالم ورود اسکناس مجعول به کشور به عنوان مفسد به اعدام محکوم خواهند شد.

۵-۶-۳. حفظ نظام

در ماده ۳۰ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز: در صورتی که ارتکاب قاچاق کالا و ارز به صورت انفرادی و یا سازمان یافته به قصد مقابله با نظام جمهوری اسلامی ایران، یا با علم به مؤثر بودن آن صورت گیرد و منجر به اخلاص گسترده در نظام

و در هر مورد علاوه بر رد وجه یا مال مورد اختلاس به جزای نقدی معادل دو برابر آن محکوم می‌شود (ولیدی، ۱۳۹۳، ۲۴۴).

۵-۶-۴. مبانی حقوقی تشدید مجازات اخلاصگران اقتصادی

از سه جهت می‌توان به مبانی حقوقی تشدید مجازات اشاره کرد: ۱- محاربه، ۲- افساد فی الارض، ۳- حفظ نظام.

۵-۶-۱. محاربه

جرائم اقتصادی به دلیل ویژگی‌های خاصشان، از جمله: ورود خسارت‌های مالی بسیار، مشارکتی بودن، غیرملموس بودن وسایل ارتکاب جرم، عدم محدودیت جغرافیایی، گسترده بودن آثار این جرائم و پیچیده بودن تهدیدی جدی برای جامعه محسوب می‌شوند. به همین دلیل قانون گذار روی به تشدید مجازات این گونه جرائم آورده است.

قانون مبارزه با اخلاصگران اقتصادی، در ماده یک، مصدق اخلاص در نظام اقتصادی را تبیین کرده است و در ماده دو مقرر کرده، در صورتی که مرتکب قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران یا قصد مقابله با آن و یا علم به مؤثر بودن اقدام در مقابله با نظام را داشته باشد به حبس از پنج تا بیست سال محکوم خواهد شد و در صورتی که در حد افساد فی الارض باشد به اعدام محکوم می‌شود (میرسعیدی و زمانی، ۱۳۹۲، ۱۹۹-۱۶۷).

قانون‌گذار با این تصور که ترس از مجازات سنگین ممکن است بزهکاران احتمالی را از اندیشه‌های شرورانه منصرف گرداند با اجرای آن امیدوار است درس عبرتی به آنان داده شود (اردبیلی، ۱۳۹۴، ۳۴).

۵-۷-۲. رویکرد ارعابی در واکنش به جرائم

اقتصادی

مجازات تعیین‌شده برای جرائم اقتصادی، نسبتاً شدید و عموماً با توجه به هدف مرتکبان از ارتکاب این جرائم ناظر بر کیفرهای مالی است و در کنوانسیون‌ها و معاهدات مختلف این موضوع به‌وضوح قابل رؤیت است. در واقع شدت کیفر در مورد جرائم اقتصادی در میان کشورها مقوله‌ای پذیرفته شده است تا جایی که احساس می‌شود برخی از این کشورها در شدت کیفر مبالغه کرده‌اند. برای نمونه در آوریل ۲۰۰۲ مجلس نمایندگان آمریکا، کیفر زندان کلاه‌برداری‌های اینترنتی و مخابراتی را از پنج سال به ده سال افزایش داد و تنها چند ماه بعد که قوه مجریه و رئیس‌جمهور در صدد اجرای آن برآمدند، مجلس نمایندگان به یک‌باره مجازات ده سال زندان را به بیست سال افزایش داد (عظیم‌زاده، ۱۳۹۲، ۴۸).

۵-۷-۳. منع یا محدودیت شدید در تخفیف

مجازات

در مورد مصادیق جرم اقتصادی در موارد متعدد مقامات قضایی از اعمال تخفیف در مورد مرتکبان

اقتصادی کشور شود، موضوع مشمول قانون مبارزه با اخلاک‌گراقتصادی می‌شود؛ و در ماده ۳۲ قانون مزبور، در صورتی که احراز شود مرتکب جرم قاچاق کالا و ارز با علم و عمد، عواید حاصل از این جرائم را به نحو مستقیم یا غیرمستقیم برای تأمین مالی تروریسم و اقدام علیه امنیت ملی و تقویت گروه‌های معاند با نظام اختصاص داده یا هزینه نموده است علاوه بر مجازات مقرر در این قانون حسب مورد به مجازات محارب و یا مفسد فی الارض محکوم خواهد شد (ابراهیمی و صادق‌نژاد نائینی، ۱۳۹۲، ۱۶۳).

۵-۷-۷. دلایل اتخاذ سیاست کیفی افتراقی در

جرائم اقتصادی

با توجه به این مواد در این قسمت. در پی یافتن مبانی حقوقی تشدید مجازات هستیم که این مبانی ارعاب و بازدارندگی خصوصی و عمومی، سیاست کیفی سخت‌گیرانه و شیوع و گستردگی جرائم اقتصادی و سیاست کیفی افتراقی می‌باشد که در ذیل مفصلاً بحث خواهد شد.

۵-۷-۱. ارعاب و بازدارندگی خصوصی و

عمومی

یکی از دلایلی که قانون‌گذار در انتخاب مجازات به نوع و شدت و ضعف آن توجه دارد ایجاد رعب و هراس در مردم است. همین ویژگی راهنمای قانون‌گذار در تشدید مجازات رفتارهایی است که بیشترین اختلال را در نظام اجتماعی پدید می‌آورند و مایه تشویش اذهان عمومی است.

این جرائم منع شده‌اند که مهم‌ترین آن‌ها در نظام حقوق ایران به شرح زیر است:

در مورد جرم کلاهبرداری، تبصره ۱ ماده ۱ قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری مقرر می‌دارد: «در کلیه موارد مذکور در این ماده در صورت وجود جهات و کیفیات تخفیف دادگاه می‌تواند با اعمال ضوابط مربوط به تخفیف، مجازات مرتکب را فقط تا حداقل مجازات مقرر در این ماده (حبس) و انفصال ابد از خدمات دولتی تقلیل دهد ولی نمی‌تواند به تعلیق اجرای کیفر حکم دهد.» در بزه تحصیل مال از طریق نامشروع، به موجب تبصره ماده ۲ و در جرم اختلاس به موجب تبصره ۶ ماده ۵ قانون مذکور، مقررات تبصره فوق رعایت می‌شود.

۵-۷-۴. تبدیل جرم بازدارنده یا تعزیری به

جرم مستلزم حد

در سیاست کیفری ایران، بسیاری از جرائم اقتصادی با دستاویزهایی چون قصد مرتکب در مقابله با نظام یا باندی بودن، چهره امنیتی به خود گرفته و موضوع جرم از امنیت اقتصادی به امنیت سیاسی یا امنیت ملی تغییر چهره می‌دهد. به عبارت دیگر جرم اقتصادی که در بادی امر از دسته جرائم بازدارنده یا تعزیری است، به جرم مستوجب حد تغییر عنوان پیدا کرده، مقنن مجازات آن را به مجازات جرم مستوجب حد احاله می‌کند (قلی‌زاده و توکل‌پور، ۱۳۹۲، ۸۸). مواردی از این تغییر عنوان مجرمانه و احاله مجازات مربوطه به شرح زیر است:

الف) در ارتباط با تشکیل شبکه مجرمانه برای ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری و رهبری آن، در صورتی که تشکیل‌دهنده، رهبر یا اعضای باند مصداق مفسد فی الارض شناخته شوند.

ب) در مورد اخلاف در نظام اقتصادی کشور موضوع ماده ۱ ق.م.ا.ن.ا.ک. چنانچه هر یک از اعمال مذکور در بندهای ماده ۱ این قانون به قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران و یا به قصد مقابله با آن و یا با علم به مؤثر بودن اقدام مزبور در مقابله با نظام در حد افساد فی الارض است.

ج) جعل، ورود و توزیع اسکناس: بر اساس قانون تشدید مجازات جاعلین اسکناس و واردکنندگان، توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان اسکناس مجعول مصوب ۱۳۶۸، جعل اسکناس رایج داخلی یا توزیع و مصرف آن با علم به جعلی بودن و واردکردن عمدی آن، چنانچه از طریق باند یا برای نظام جمهوری اسلامی ایران صورت گیرد.

۵-۷-۵. تشدید مجازات به سبب سمت عمومی

این مورد از جمله کیفیات مشدده شخصی است که به واسطه‌ی وجود یک ویژگی خاص یا صفت معین در شخص بزهکار اعم از مباشر، شریک جرم یا معاون، مجازات تشدید می‌شود. کیفیات مشدده شخصی صرفاً باعث تشدید مجازات شخصی می‌شوند که دارای آن ویژگی یا صفت خاص است. یکی از مهم‌ترین جلوه‌های این مورد در قلمرو جرائم اقتصادی، قسمت دوم ماده ۱ قانون مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس، کلاهبرداری است که مقرر

ماده ۱ این قانون مکلفاند فوراً و خارج از نوبت رسیدگی نمایند.»

بدین ترتیب با توجه به آثار و نتایجی که جرائم اقتصادی در اخلال نظام اقتصادی کشور وارد می‌آورد، سیاست کیفری تمایل به شدت برخورد و واکنش کیفری دارد به گونه‌ای که با وجود آنکه مکتب دفاع اجتماعی خواستار تعادل در توسل به ابزارهای کیفری می‌باشد اما در جرائم اقتصادی کلان و سازمان‌یافته استفاده از واکنش‌های شدید و قهرآمیز قابل توجه می‌باشد. جرائم اقتصادی با استفاده از روش‌های پیچیده و جدید ارتکاب می‌یابد و روش‌های ارتکاب این جرائم با تغییر شکل اساسی مواجه شده است. این تفاوت‌ها دگرگونی‌هایی را در حقوق کیفری ایجاد کرده که به نوبه خود نیازمند سازمان‌دهی مجدد حقوقی و به عبارت دیگر روزآمدسازی آن است. در جریان پیچیده شدن روش ارتکاب جرائم اقتصادی، تعریف و توصیف جرائم با مشکل اساسی روبرو شده و جرائمی همچون جرائم رایانه‌ای، پول‌شویی، سوءاستفاده از اطلاعات محرمانه تجاری، ویژگی‌های و اوصاف جدیدی پیدا نموده و روش‌ها و مصادیق تحقق عنصر مادی این جرائم با آنچه در فضای سنتی وجود داشته کاملاً متفاوت شده است. حقوق کیفری باید بتواند راهکارهای جدیدی برای مقابله با این جرائم ابداع و اعمال نماید که این راهکارها شرایط خاصی می‌طلبند.

این شرایط خاص از یکسو باعث ایجاد تحولاتی در زمینه حقوق کیفری ماهوی در باب جرم، مجرم و مسئولیت کیفری شده است از سوی دیگر، در

می‌دارد: «در صورتی که شخص مرتکب... از کارکنان دولت یا مؤسسات و سازمان‌های دولتی یا وابسته به دولت یا شهرداری‌ها یا نهادهای انقلابی یا به طور کلی از قوای سه‌گانه و همچنین نیروهای مسلح و مأمورین به خدمت عمومی باشد، علاوه بر رد اصل مال به صاحبش، از دو تا ده سال و انفصال ابد از خدمات دولتی و پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است محکوم می‌شود.» در اینجا جرم ارتكابی صرفاً به دلیل کارمند بودن شخص مرتکب تشدید شده است (مهدوی‌پور، ۱۳۹۰، ۲۱۲).

۵-۸. سیاست کیفری سخت‌گیرانه در برخورد با جرائم اقتصادی

در جرائم اقتصادی قانون‌گذار با توجه به خطرات فراوان این جرائم و تهدیدهایی که نسبت به ثبات اقتصادی و اجتماعی از ناحیه این فعالیت‌ها احساس می‌شد آن‌ها را جرم شدید دانسته و شدیدترین مجازات‌ها برای آن‌ها در نظر گرفته به عنوان مثال در قانون مجازات اخلاک‌گران اقتصادی در صورت وجود قصد مقابله با نظام و اگر در حد افساد فی الارض باشد به مجازات اعدام محکوم خواهد شد و همچنین در قانون تشدید مجازات جاعلین اسکناس مصوب ۱۳۶۸ در صورت قصد مقابله با نظام یا عضویت داشتن در باند به اعدام محکوم خواهد شد.

و طبق تبصره ۶ ماده ۲ ق.م.ا.ن.ا.ک «رسیدگی به کلیه جرائم مذکور در این قانون در صلاحیت دادسراها و دادگاه‌های انقلاب اسلامی است دادسراها و دادگاه‌های مزبور در مورد جرائم موضوع

اغلب کشورهای دنیا با توجه به اهمیت موضوع، بسته سیاستی کاملی اعم از اصلاحات ساختاری، سیاست‌های پیشگیرانه و سیاست کیفری قهرآمیز و بازدارنده در برابر این جرائم اتخاذ و اعمال می‌شود.

اخلال در نظام اقتصادی کشور مشمول هفت عنوان کلی مجرمانه به شرح ذیل می‌باشد: ۱- اخلال در نظام پولی و ارزی کشور، ۲- اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی، ۳- اخلال در نظام تولیدی کشور، ۴- قاچاق میراث فرهنگی یا ثروت‌های ملی، ۵- تشکیل شرکت‌های مضاربه‌ای صورتی، ۶- اخلال در نظام صادراتی کشور، ۷- تشکیل شرکت‌های هرمی است که مستند قانونی آن قانون مصوب ۱۳۹۶ و اصلاحیه آن در سال ۱۳۸۴ است. از جمله ویژگی‌های این قانون می‌توان گفت در مواردی به جرائمی اشاره شده است که در قانون قبلی نیز جرم‌انگاری شده بود و عناوین مجرمانه معروف و مشخصی داشتند مانند قاچاق، اختکار، رشاء و ارتشا و در مواردی هم قانون‌گذار جرائم جدیدی را به موجب این قانون جرم‌انگاری کرده است مانند تشکیل شرکت‌های هرمی، شرکت‌های صورتی مضاربه‌ای، بنابراین بررسی جرائم مذکور فقط در قالب این قانون امکان‌پذیر نیست و باید به قوانین و مقررات دیگری که ارتباط مستقیمی با عناوین مجرمانه فوق دارند نیز مراجعه کرد. نکته دیگر اینکه پس از تصویب آن، قوانین و مقررات دیگری به تصویب رسیده که در مواردی مغایر با قانون موصوف است و احتمال نسخ صریح یا ضمنی برخی از موارد آن را به ذهن متبادر می‌سازد. در قوانین

حقوق کیفری شکلی نیز در باب مراجع قضایی و حقوق متهم و ادله تحولاتی ایجاد کرده است که در پاره‌ای موارد، این تحولات با نقض برخی از اصول حاکم بر حقوق کیفری همراه شده است.

۶. نتیجه

بررسی مفهوم جرم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) نشان می‌دهد که این مفهوم بدون مبانی نظری و حتی بدون توجه به تجربیات عملی نظام اقتصادی و رفتارهای مجرمانه‌ای که در حال حاضر اقتصاد کشور را تهدید می‌کند، وارد قانون شده است. با اینکه مقنن تلاش کرده است که مصادیق جرم اقتصادی را احصا کند و سیاست کیفری قهرآمیزی‌تری با این دسته از جرائم اتخاذ کند، ولی در این راه موفق نبوده است. تشخیص مصادیق جرائم اقتصادی با ابهامات زیادی مواجه است و دامنه دقیق این جرائم مشخص نیست. مهم‌ترین مصادیق جرائم اقتصادی مانند جرائم بانکی و حوزه تأمین سرمایه در این مفهوم نادیده گرفته شده است و در واقع وضع مفهوم جرم اقتصادی و احصای مصادیق آن بیش از آنکه بازدارنده باشد، به نفع مجرمان اقتصادی واقعی که اغلب در حوزه‌های مسکوت قانون فعالیت می‌کنند، زیرا وفق اصل قانونی بودن جرائم و مجازات امکان تسری عنوان جرم اقتصادی به رفتار ایشان وجود ندارد. ضمن اینکه معیار خاصی برای تشخیص تمام مصادیق جرم اقتصادی ارائه نشده و سیاست کیفری مبارزه با این جرائم نیز به سه حکم پراکنده محدود شده است، درحالی که در

مربوط به جرائم اقتصادی، مجازات مرتکبان در صورت احراز شرایط مربوط به افساد فی الارض، تشدید شده و مرتکبان به اعدام محکوم خواهند شد. قانون‌گذار در احصاء جرائم اقتصادی در تبصره ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی باید سایر جرائم از قبیل گران‌فروشی و احتکار و نیز جرائم مربوط به اخلال در نظام توزیع و تولید را از زمره جرائم اقتصادی قرار می‌داد. چرا که این قبیل جرائم نیز می‌تواند موجب اخلال در برنامه و نظام اقتصادی کشور و ضربه به آن گردند. به بیان دیگر قانون‌گذار باید روشن می‌نمود که در جرائم اقتصادی علاوه بر حمایت کیفی از نظام ارزی و پولی و نیز نظام صادرات و واردات، در صدد حمایت از نظام تولید و توزیع نیز می‌باشد.

۷. سهم نویسندگان

کلیه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش هیچگونه تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

- عامری، آرزو، «حمایت کیفری از نظام اقتصادی نوین»، مجله مطالعات نوین بانکی، دوره دوم، شماره دو، ۱۳۹۸.
- عثماوی، سعدالدین محمد، مروری بر جرائم اقتصادی کشورهای عربی، مترجم محمدرضا نصرالهی و سید عیسی حسینی، تهران، نشر کارآگاه، ۱۳۸۶.
- عظیم‌زاده، شادی، حقوق جزای عمومی مطابق با قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، تهران، نشر دوران‌دیشان، ۱۳۹۲.
- فرجی‌ها، محمد، مقدسی، محمد باقر، «جلوه‌های عوام‌گرایی در سیاست‌های کیفری مواد مخدر»، مجله تحقیقات حقوقی، دوره هفدهم، شماره شصت و هشت، ۱۳۹۲.
- قلی‌زاده، ابوالفضل، توکل‌پور، محمدهادی، شناسایی و طبقه‌بندی عناوین مجرمانه، چاپ اول، تهران، نشر مرکز مطالعات اجتماعی و جرم‌شناسی معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه، ۱۳۹۲.
- مهدوی‌پور، اعظم، سیاست کیفری افتراقی در قلمرو بزهکاری اقتصادی، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۰.
- میرسعیدی، سید منصور، زمانی، محمود، «جرم اقتصادی؛ تعریف یا ضابطه؟»، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، دوره دوم، شماره چهار، ۱۳۹۲.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، «درباره سیاست جنایی افتراقی»، دیباچه در: کریستین لارزر،
- ابراهیمی، شهرام، صادق‌نژاد نائینی، مجید، «تحلیل جرم‌شناختی جرائم اقتصادی»، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، دوره دوم، شماره پنج، ۱۳۹۲.
- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۹۴.
- تبسم، ادریس، «مفهوم تشدید مجازات در کد جزای افغانستان»، مجله پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، دوره دوم، شماره هجده، ۱۳۹۹.
- حسینی، جعفر، مهرا، نسرین، «نقدی بر مفهوم جرم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دوره دوم، شماره دو و سه، ۱۳۹۴.
- رضاپور، محمدجواد، ریاحی، جواد، رجبیه، محمدحسین، «ارتکاب شبکه‌ای ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری»، مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دوره پنجاهم، شماره یک، ۱۳۹۹.
- سراج، عمود، مبارزه با جرائم اقتصادی و نمود انحراف، سمینار جرائم اقتصادی، مرکز تحقیقات و پژوهش، ۱۹۹۸.
- سماواتی پیروز، امیر، «تأملی بر جرائم اقتصادی از منظر بایسته‌های حقوق جزای اقتصادی»، مجله تحقیقات حقوقی، ضمیمه شماره ۵۶ (یادنامه شادروان دکتر نوربها)، ۱۳۹۰.
- صادقی، میرمحمد، جرایم علیه مصالح عمومی کشور، تهران، انتشارات میزان، ۱۴۰۰.

درآمدی بر سیاست جنایی، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۲.

- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، «از جرم یقه سفیدی تا جرم اقتصادی»، دیپاچه در: مایکل آل بنسون و دیگران، جرائم یقه سفیدی، رویکردی فرصت‌مدار، ترجمه اسماعیل رحیمی نژاد، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۱.

- نمازی، محمد، کرمانی، احسان، «تأثیر ساختار مالکیت بر عملکرد شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران»، بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، دانشگاه تهران، دوره پانزدهم، شماره چهار، ۱۳۸۷.

- ولیدی، محمد صالح، حقوق کیفی اقتصادی، جرائم علیه امنیت اقتصادی، جلد دوم، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۹۳.

